

Prof. Dr. Beyhan Kesik

Giresun Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Giresun/TÜRKİYE
b_kesik@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3495-4745

KİLİSLİ/URFALI HÂKÎ VE ŞİİRLERİ

THE LIFE AND POETRY OF HÂKÎ OF
KİLİS/URFA

DOI Number: 10.28981/hikmet.494592

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı döneminde şiir çok önemli bir yere sahiptir. Başta padişahlar olmak üzere şehzade, şeyhülislâm, sadrazam, kazasker, kadi, müderris, kâtip, mahkeme kâtibi, hattat, subay, memur, imam-vaiz-hatip, şeyh, defterdar, tüccar, esnaf, arzuhalci, mektupçu gibi pek çok meslek grubuna mensup şairler İstanbul'dan başlayarak Üsküp, Vardar Yenicesi, Konya, Diyarbakır, Urfa (eski adı Ruha), Halep, Bağdat, Kerkük, Kırım gibi merkezlerde boy göstermişlerdir. Padişah, şehzade, şeyhülislam ve sadrazam gibi üst kademelerde görev yapan şair-devlet adamları tezkiirelerde ve diğer kaynaklarda hak ettikleri yerleri alırlarken alt kademedekiler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu şairlerden biri de bazı kaynaklarda Kilisli, bazılarında da Urfalı (Ruha) olduğu belirtilen Mehmet Hâkî Efendi'dir. Hakkında bilgi bulunan kaynaklarda eserlerinden bahsedilmezken tarih kitalarındaki ustalığına dikkat çekilmiştir. Bu çalışmayla Kilisli/Urfalı Hâkî'nin iki şiir mecmuası ile hakkında bilgi veren kaynaklardaki şiirleri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, mecmua, Hâkî, devlet adamı.

ABSTRACT

Poetry holds a tremendously place within the realm of Classical Turkish literature. Sultans, princes, shaykh al-islams, grand viziers, kadi-ul askers, cadis, muddarises, secretaries, court reporters, calligraphers, military officers, civil servants, imams, provincial treasurers, traders, shopkeepers, scribes, and letter writers from diverse range of regions such as Skopje, Vardar, Yenicesi, Konya, Diyarbakir, Urfa [formerly Ruha], Aleppo, Baghdad, Kirkuk, and Crimea were among those who dabbled in penning verse. Whilst a tremendous amount of information regarding those who had found themselves in upper echelons of Ottoman society [i.e. sultans, princes, and viziers etc.] can be found in various bibliographical anthologies, the same unfortunately cannot be said for those hailing from the lower echelons. One example of this is the poet Mehmet Hâkî Efendi who, depending on the source, is said to have been either from Kilis or from Urfa. Although those sources who do cite him fail to make any mention of his works, his mastery of poetry and the mark that its left upon literary history nevertheless certainly draws attention.

This paper will introduce some of the poetry of Hâkî of Kilis/Urfa as found in two poetry miscellanies/anthologies.

Keywords: Poetry, Anthology/Miscellany, Hâkî, Statesman

Giriş

Asıl adı Mehmet Hâkî olan şairin nereli olduğuna dair kaynaklardaki bilgiler muhtelifdir. *Kâfile-i Şu'arâ* (Kutlar Oğuz vd. 2017: 282), *Hâtimetü'l-Eşâr* (Fâtin 1271: 81) ve *Kâmûsu'l-A'lâm'a* (1996: 2013) göre Kilislidir. *Sicill-i Osmânî*'ye göre İsfahanlı olup Ruhâlî diye şöhret buldu (Akbayar 1996: 599). Râmiz'de (Erdem 1994: 88) ise Ruhâlî (Urfalı) kaydı düşüldükten sonra Ruhâvî Hâkî Efendi olarak tanındığı ifadesi yer almaktadır. Müstakim-zâde *Mecelletü'n-Nisâb*'ında (2000: 194b) Hâkî'nin Urfalı olduğu hususunda Râmiz'le mutabıktır. Çalışmamıza kaynaklık teşkil eden mecmuada da (vr. 24a) Ruhâvî olduğu bilgisi yer almaktadır. Hâkî, memleketinde yaptığı ilk öğrenimin ardından İstanbul'a gelip burada eğitime devam etti ve sonunda da hâcegân sınıfına dahil oldu. Defterdar mektupçuluğu görevi de yapan şair, 1172/1759 yılında İstanbul'da vefat etti (Fâtin 1271: 81; Kutlar Oğuz vd. 2017: 282; Erdem 2014: 66). Vefat tarihi *Âdâb-ı Zurafâ*'da (Erdem 1994: 88), 1171/1758'de, *Sicill-i Osmânî*'de Zilhicce 1179/Mayıs 1766 olarak kayıtlıdır (Akbayar 1996: 599).

Kaynakların ittifakla üzerinde durduğu husus, Hâkî'nin tarih söylemedeki ustalığıdır. Râmiz (Erdem 1994: 89), Hâkî'nin rengîn şiirleri ile itibar gördüğünü, yeni mazmunlar bulduğunu ve sözü uzatmaktan kaçınıp bir kıt'aya çok anlamlar sığdırdığını dile getirmektedir. Tespit ettiğimiz az sayıdaki manzumelerinden şairin geleneğe hâkim ve şiirlerinin nazım tekniği bakımından sağlam olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmayla şairin Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Koleksiyonu 717'de¹ (AE) yer alan şiirlerinin çeviri yazılı metinleri verildi. Söz konusu mecmuada şairin 6 manzumesi yer almaktadır. Bu mecmuadaki şiirlerden biri Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1793 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Eş'âr*'ın² (MK) 65a varakında da çeşitli nüsha farklılıklarıyla yer almaktadır. Çalışmaya bu iki mecmuanın yanı sıra *Âdâb-ı Zurafâ* (AZ), *Hâtimetü'l-Eşâr* (HE), *Kâfile-i Şu'arâ* (KS) ve *Kâmûsu'l-A'lâm* (KA) adlı kaynaklarda yer alan şiirlerin de dahil edilmesiyle bu sayı 8'e yükseldi.

-1-³

Hâkî-i Ruhâvî H'âcegândan⁴

Mef'ûlü fâ'ilâtü mef'îlü fâ'ilün

- 1 Ey tab'-ı âteşin şereriñ yok mudur seniñ
Nâ-puhte kalmışam eşeriñ yok mudur seniñ
- 2 Şatdîñ zamâne zâtıñı endek bahâ ile
Bundan ziyâde bir degeriñ yok mudur seniñ

¹ Mecmuada çoğunluğu 18. yüzyılda yaşamış olan 150 civarında şaire ait muhtelif şiirler yer almaktadır. Mecmua, tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

² Mecmua hakkında ayrıntılı bilgi için Kaplan 2014'e bakılabilir.

³ AE 24a, AZ-, HE-, KA-.

⁴ Başlık MK'de "Nazîre-i Hâkî Efendi" şeklindedir.

- 3 Geçdi yübüset ile bahār-ı ümîdimiz⁵
Ey naḥl-i ma‘rifet şemeriñ yoḡ mudur seniñ
- 4 Zencîr-i gerdeniñ mi faḡaḡ zülfü inti‘âş⁶
Gel söyle ġayrı bir kederiñ yoḡ mudur seniñ
- 5 Elde nüḡûd-ı eşk-i dü-çeşm-i teriñ gibi
Kālā-yı cāha sîm ü zeriñ yoḡ mudur seniñ
- 6 Ey çarḡ oynama bu göñül şîşesiyle çok
Bir gün kırılmadan ḡazeriñ yoḡ mudur seniñ
- 7 Başmış ḡadem veliyy-i ni‘am şadr-ı devlete⁷
Var ḡâk-pāyına ḡaberiñ yoḡ mudur seniñ
- 8 Ḳalmış ayakda Ḥâkî-i şeydā gibi Kemāl
Ey Āşaf-ı cihān ḡaberiñ yoḡ mudur seniñ

-2-⁸

Ḥâkîmbaşı-zāde ‘Alî Paşaya verdiği kıḡ‘adır

- Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün
- 1 Āşafā tertîb-i ālāy eylemiş faşl-ı bahār
Şaf şaf olmuş leşker-i ezhār-ı şun‘-ı Kirdġâr
- 2 Kilk-i ḡudretle yazılmış her giyāhın tîġına
Lā fetā illā ‘alî lā seyfe illā Zū‘l-fiḡâr⁹

⁵ Bu beyit sadece MK’de bulunmaktadır.

⁶ Bu beyit MK’de bulunmamaktadır.

⁷ Bu beyit MK’da bulunmamaktadır.

⁸ AE 24a, AZ-, HE-, KA-.

⁹ Ali’den başka genç (yiġit), Zülfikâr’dan başka (keskin) kılıç yoktur (Yılmaz 2013: 404).

-3-¹⁰**Râgıb'a Vermişdir**

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Kerem mukâta'ası tâ zamân-ı Hâtem'den¹¹
Verilmiş idi mezâda bulunmadı tâlib¹²

Kimiñ nuqûd-ı 'aţâyâsı var anı alacak

Meger cenâb-ı riyâset¹³-penâh ola Râgıb

-4-¹⁴**Firârî-zâde 'Abdullâh Paşa'ya Verdigi Kıt'adır**

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 24b 1 Kerem bâzîçe-i Hâtem gibi kem oldu dünyâda
Bulunmaz zîr ü bālâ kûbbe-i nüh tāk-ı mînâda

- 2 Varise anda vardır Hâkiyâ bir işkilim kaldı
Cenâb-ı şadr-ı 'ālî-şadr 'Abdullâh Paşa'da

-5-¹⁵**Şâhsüvâr-zâde'ye Verdigi Kıt'adır**

Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'

- 1 'Üryânem efendim bu dem-i sermâda
Sincâbise ancak giyilir germâda

- 2 Kürk istemege havf ederem zîrâ kim
Kürk ile kürek bir yazılır imlâda

¹⁰ AE 24b, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE (bk. Fatin 1261: 80).

¹¹ 1a AZ'de "Kerem mukâta'asın gerçi fevt-i hâtemden" şeklindedir.

¹² 1b HE, KŞ ve KA'da "Kalup mezâdda bir kimse olmayup tâlib" şeklindedir.

¹³ "riyâset" HE ve KA'da "şadâret" şeklindedir.

¹⁴ AE 24a, AZ (bk. Erdem 1994: 88), HE-, TŞ-.

¹⁵ AE 24b, AZ-, HE-, KA-.

-6-

Sultân Maḥmūd Ḥazretlerine Verdiği Kıt'adır

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Pâdişâhım benim akrânım olan bendeleriñ
Kimi begler begidir kimisi elân begdir
- 2 Ḳal' a-i tende çalar nevbetini nâlelerim
Çağırır burc-ı bedende gönül Allâh yekdir

-7-¹⁶**Kıt' a-i Diğer Der-ḥaḳḳı Devât-dâr Meḥmed Paşa**

Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 1 Eyâ veliyy-i ni' am pâdişâh başı için
Nihâde ile hünermend olanları yerine
- 2 Ḥilâf-ı mevki' ine vaz' olursa bir cevher
Naḳışa cevhere mi yoḥsa vaz' idenlerine

-8-¹⁷**Defter-ḥâne'ye Didikleri Tārīḥ-i Tām**

Fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 1 Zīver-i beyt-i şeref pâdişeh-i devrânıñ
Žıll-i âşâr-ı hümâyūnı cihâna memdūd
- 2 Fikr-i şâhânesi i' mārınadır dünyânıñ
Oldı ḥayrâtı 'aṭâyāsı gibi nâ-ma' dūd
- 3 Cümleden birisi bu köhne sarây-ı ḳalemiñ
Yıḳılup olmuş iken seng ü ruḥâmı nâ-būd
- 4 Vaḳf idüp himmetini bu eşer-i zībāya
İtdi ta' mīri için emr-i hümâyūnı vürūd

¹⁶ AE-, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE-, KA-.¹⁷ AE-, AZ (bk. Erdem 1994: 89), HE-, KA-.

- 5 Az zamân içre bunuñ gibi binâ-yı ‘âlî
Himmet-i pâdişeh-i ‘âlem ile buldı vücûd
- 6 Müteyemmen ola durduqça bu beytü’l-aqlâm
Ola maḥsûd-ı felek işbu binâ-yı mes’ûd
- 7 Seyr idüp kıt‘a-i resmin didi Hâkî târîḥ
Ketebe qoysa sezâdır buña Sultân Maḥmûd (Sene 1161)

Kaynaklar

- Akbayar, Nuri (hzl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, C. 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Arslan, Mehmet (2014). “Hâkî, Mehmed Hâkî”
<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4302> [erişim tarihi: 30.11.2018].
- Erdem, Sadık (hzl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı*. Ankara: AKM Yay.
- Erdem, Sadık (hzl.) (2014). *Tezkire-i Şu'arâ-Ârif Hikmet*. Ankara: TTK Yay.
- Fatin Davud (1271). *Hâtimetü'l-Eş'âr*. İstanbul: Taş Baskı. 81.
- Kaplan, Yunus (2014). “Milli Kütüphanede Bulunan 06 Mil Yz A 1793 Numaralı Şiir Mecmuası Üzerine”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 12 (3): 188-226.
- Kesik, Beyhan (2012), “Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler”. *Adıyaman Üniversitesi SBE Dergisi* 5 (9): 115-122.
- Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha, H. Koncu, M. Çakır (hzl.) (2017). *Mehmed Tevfik Kâfile-i Şu'arâ*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0> [erişim tarihi 03.12.2018]. 281-282.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi (2000). *Mecelletü'n-Nisâb* (Tıpkıbasım). Ankara: KB Yay.
- Şemsettin Sami (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, C.3. Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yay.